

Kansler- gade 10

Fra søndag formiddag den 29. januar 1933 og indtil næste morgen kl. 4 holdt en snæver kreds af politikere møde i statsminister Thorvald Staunings bolig i Kanslergade 10. Samfundets vitale interesser var på spil. Landets økonomiske krise var blevet forværret, og de sociale konsekvenser var vidtrækkende. Desuden truede en arbejdskonflikt lige om hjørnet. I disse uformelle rammer, nogenlunde i fred for nysgerrige journalister, forsøgte politikerne natten over at nå til enighed om en kriselovpakke, der skulle hjælpe de økonomisk trængte bønder og arbejdsløse. Det lykkedes, og resultatet blev en omfattende politisk aftale, som er gået over i historien som Kanslergadeforliget.

Forligsparterne bestod på den ene side af de to regeringspartier, Socialdemokratiet og Det Radikale Venstre, og på den anden side af Venstre. Det var i sig selv historisk. Socialdemokratiet og oppositionspartiet Venstre stod sædvanligvis langt fra hinanden i de politiske spørgsmål. Derfor var det opsigtsvækkende, at de skulle finde en fælles løsning på en lang række sociale og økonomiske udfordringer. Der var dog ingen tvivl om, at akutte og gennemgribende foranstaltninger var nødvendige. Det havde Stauning slået fast, da han om lørdagen den 28. januar fremsatte et lovforslag i Folketinget om indgreb, der skulle hindre en storkonflikt på

**Indgangspartiet til Staunings bopæl, Kanslergade 10 på Østerbro, hvor Kanslergadeforliget blev aftalt. Adressen tiltrak nysgerrige folk til gene for beboerne og blev omdøbt til Ove Rodes Plads i 1937. Da var Stauning dog flyttet til en æresbolig i Gentofte.
|| Mathias Løvgreen Bojesen/Ritzau Scanpix**

arbejdsmarkedet. To tredjedele af befolkningen var direkte berørt af krisen, og hvis ikke det foreliggende lovforslag blev vedtaget, ville det få katastrofale konsekvenser:

”Det danske samfund befinder sig utvivlsomt i øjeblikket i den alvorligste situation, som nogen sinde har foreligget for Danmark. [...] Det er på den baggrund, hvor sådan noget som to tredjedele af den hele befolkning er kriseramet og uden evne til at opretholde deres forbrug, uden evne til omsætning, til effektiv deltagelse i det, som er nødvendigt for at holde produktionen i gang – det er på denne baggrund, at samfundet står overfor en trussel om en fuldstændig standsning af alt det, som endnu går sin gang, en trussel om at drive befolkningen og

landet ud i en katastrofe, som aldrig er oplevet her i landet og næppe nogetsteds i verden”.

Situationens alvor var ikke til at tage fejl af. Heller ikke krisens omfang, der var udløst af børskrakket på Wall Street i 1929, og som havde forplantet sig til Europa for at slå igennem i Danmark i begyndelsen af 1930'erne. I februar 1932 steg arbejdsløsheden til 36 % for de organiserede arbejdere, og året efter kulminerede den med 43 %, hvilket svarede til 200.000 arbejdsløse. Samtidig var landbruget hårdt ramt af nedgang i eksport og faldende priser på bl.a. smør og bacon. Landmændenes bedrifter var derfor ikke længere rentable, og det resulterede i, at et stigende antal landbrug blev sat på tvangsauktion. Selv om tvangsauktionerne udgjorde en lille procentdel af det samlede antal bedrifter, hang truslen om at miste gård og hjem over bønderne.

Den nationale krise handlede dog også, eller måske *især*, om den varslede lockout. Fagbevægelsen havde afvist at tvinge arbejderne til at gå 20 % ned i løn, og som svar truede Dansk Arbejdsgiverforening med at indstille produktionen fra den 1. februar, hvilket ville betyde, at yderligere 100.000 arbejdere stod uden job. Den situation ville Socialdemokratiet for alt i verden undgå, og derfor var det magtpåliggende for regeringen, at lockouten blev afblæst. I praksis valgte regeringen at gribe ind i de strandede overenskomstforhandlinger. Det skete med et lovforslag om at forlænge den gældende overenskomst og om forbud mod strejker og lockout for ét år. Denne løsning var dog ikke uden risiko. Regeringen var nemlig presset af den parlamentariske situation, fordi den ikke havde flertal i Landstinget. Derfor var regeringen nødt til at finde støtte hos i hvert fald ét af de to andre store partier, Venstre eller Det Kon-

servative Folkeparti, for at få sit lovforslag vedtaget af Rigsdagen.

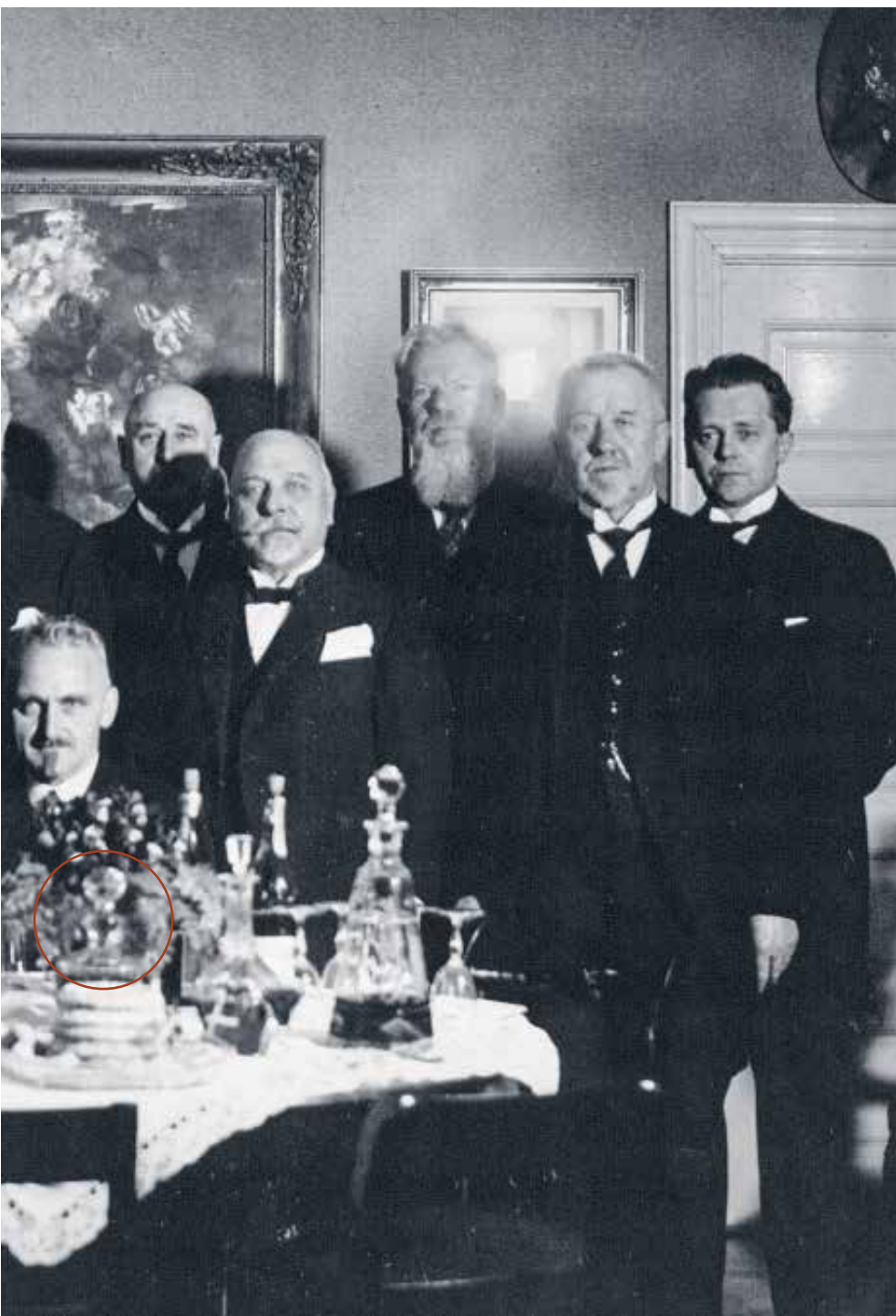
Det var altså denne tilspidsede krisesituation og behovet for parlamentarisk støtte, der dannede rammen for, at en ordning med Venstre blev aktuel. Forliget afhang dog også af, at Venstre så fordelene ved et samarbejde, og desuden af partiernes indstilling. For hvor politikerne, uanset partifarve, var klar over, at der skulle tages drastiske beslutninger for at afbøde krisens værste virkninger, havde de meget forskellig opfattelse af, *hvordan* det skulle ske. Imidlertid tilkendegav Venstres pragmatiske ordfører, Oluf C. Krag (1870-1942), under folketingsdebatten om lørdagen, at Venstre var villig til at forhandle, selv om partiet var betænkeligt ved 'lockoutloven'. Isoleret set kunne partiet ikke stemme for lovforslaget, men der kunne komme en ordning på tale, hvis der blev skabt basis for "dristige, dybtgående og omfattende foranstaltninger". Krag's tilbud om seriøse forhandlinger om krisehåndteringen blev fulgt op af regeringen. Parternes politiske krav var dog så modstridende, at opgaven var umulig at løse med møderne på Christiansborg, hvor pressen i øvrigt holdt øje med enhver bevægelse ind og ud af Statsministeriet. Derfor valgte politikerne at henlægge forhandlingerne til Staunings private hjem på Østerbro.

Drøftelserne i Kanslergade foregik uden om Det Konservative Folkeparti. De konservative var ikke blevet inviteret, da de havde meldt ud, at de var imod et forbud mod lockout, som jo ellers var anledningen til, at der kom et møde i stand. At der så samtidig blev ført separate forhandlinger om andre krisepolitiske indgreb, var en del af det politiske spil. Venstre ville have noget igen, hvis partiet skulle lade lockoutloven gå igennem Rigsdagen.

Staunings 60-års fødselsdag i oktober 1933 blev fejret med hyldestigte, fest, fakkeltog og en strøm af gratulanter – heriblandt regeringens ministre, som på fotoet er samlet om Staunings forhandlingsbord med den legendariske karaffel fra Kanslergadeforliget i midten.

|| Dansk Pressefoto/
Det Kgl. Bibliotek

Et glas til afsked

I nattetimerne mellem den 29. og 30. januar 1933 var der dog ikke udsigt til noget forlig. Venstre krævede en kraftig sænkning af kronens værdi, fordi det ville gøre det lettere at afsætte landbrugsprodukterne. Kravet om devaluering indebar imidlertid, at prisen på importerede varer formentlig ville stige. Dette var ensbetydende med en betragtelig nedgang i de danske arbejderes realløn, hvilket Socialdemokratiet var modstander af. Derfor måtte parterne forsøge at mødes på midten, fx med en mindre drastisk nedskrivning af kronen. Det viste sig at være en noget nær umulig opgave, og Venstres tre repræsentanter måtte flere gange i løbet af aftenen gå afsides for at diskutere deres standpunkter. Navnlig var den ultraliberale Venstreformand, Thomas Madsen-Mygdal (1876-1943), modvillig, og han skulle tilsyneladende overtales af partifællen Krag, så parterne kunne nærme sig hinanden. Godt nok foregik de fortrolige drøftelser uden for referat. Vores viden om de afgørende forhandlinger kan vi kun stykke sammen på baggrund af de beretninger, som nogle af de tilstedeværende skrev ned bagefter. Derfor er omtalen af nattens hårde forhandlinger behæftet med en vis usikkerhed. Den radikale indenrigsminister, Bertel Dahlgaard (1887-1972), oplevede imidlertid forløbet således:

”Der herskede natten igennem en spændingsfyldt atmosfære. Med mellemrum trak de tre venstre-mænd sig tilbage til et andet værelse for at konferere indbyrdes, og jeg lagde mærke til, at hver gang, når de vendte tilbage, havde dr. Krag drevet Madsen-Mygdal et stykke nærmere frem mod et forlig”.

Det var ikke kun Venstreformanden, der havde svært ved at gå på kompromis med sin politiske

overbevisning. Regeringen havde også svært ved at acceptere Venstres krav om devaluering og afviste undervejs oppositionspartiets forligstilbud, der så igen måtte revideres. Den socialdemokratiske finansminister, Carl Valdemar Bramsnæs (1879-1965), deltog end ikke i mødet. Ganske vist skyldtes han fravær influenza, men han havde også forudset, at et eventuelt forlig ville indebære en sænkning af kronens værdi, hvilket han var imod. Til billedet hører også, at Danmark stod over for at skulle forhandle en ny handelsaftale med England, som flere frygtede kunne komme i fare med en devaluering. I sine erindringer noterer Dahlgaard dog også, at deltagerne kom med mange kreative løsningsforslag, og selv om uoverensstemmelserne var store, førte det endelig til et positivt resultat ud på morgentimerne:

”Mødet var i øvrigt rigt på dramatiske optrin, men det var også præget af mange deltageres skarpsindighed med hensyn til at finde udveje. Forhandlingerne blev efterhånden næsten en fysisk styrkeprøve. Mange gange i løbet af natten var det hele på bristepunktet. Om natten ved tretiden kom det til et heftigt sammenstød, og Venstres forhandlere rejste sig og begyndte at tage tøjet på. Da lød Staunings dybe bas: ’Vi kan vel drikke et glas til afsked?’ Det lød jo meget fornuftigt, og samtalen kom i gang igen. Nye udveje blev fundet, og da morgenen gryede, var *Kanslergade-forliget* bragt i havn”.

Anekdoten om en forsonende dram er blevet et fast indslag i fortællingen om Kanslergadeforliget. Imidlertid er det mindst lige så bemærkelsesværdigt, at forhandlingerne faktisk kunne være endt med, at parterne var skiltet uden at komme til en fælles forståelse, og så havde historien set helt anderledes ud. Det var da også en tydeligt lettet Stauning, der

tidligt om morgenen kunne vække sin samleverske, Augusta Erichsen, der indtil midnat havde serveret mad og drikkevarer for politikerne. Hendes version af nattens begivenheder lyder:

”Jeg sørgede for frokost og aftensmad og senere på aftenen, da der endnu ikke var truffet nogen afgørende beslutning til løsning af krisen i Danmark, måtte jeg sørge for nogle forfriskninger. Efter midnat gik jeg i seng, men inden jeg faldt i søvn bankede Th. på min dør. ’Hvordan går det?’, spurgte jeg. ’Det går ikke ...’, sagde han bare. ’Gi’ dem en whisky mere’, sagde jeg, ’så kan det være det hjælper lidt på humøret’. ’Jamen kære Gugge – der er ikke mere whisky!’”.

Augusta vidste, at der var en flaske gemt nede i kælderen, og efter en brav tur ad stejle køkkentrapper, hen over gården og ned i den mørke kælder med rotter myldrende om fødderne kunne hun vende tilbage med flasken. Hendes videre beretning forlyder:

”I en fart fik jeg hele indholdet hældt over på en krystalkaraffel, tog en kjole på og gik ind i stuen med den længe ventede whisky. Så gik jeg igen i seng, men det varede ikke så forfærdelig længe, før Th. atter bankede på døren. ’Nu kan du godt stå op og drikke et glas med mig’, sagde han. ’De er gået alle sammen, og det er det største forlig, jeg har været med til ... jeg er lykkelig nu!’”.

Det var selvfølgelig ikke kun whiskyen, der gjorde udfaldet. At der overhovedet blev et forlig – efter at parterne havde forhandlet næsten uafbrudt i 18 timer – skyldtes, at parterne tilsidesatte politiske principper for pragmatiske løsninger. Dette blev

rammende beskrevet af Stauning selv, da han indfandt sig på avisen *Social-Demokratens* redaktion dagen efter forliget:

”[...] jeg er mere end glad for resultatet. Sikken en ballade vi havde fået, hvis det ikke var gået i orden. Vi har ofret nogle principper, men vi har reddet landet!”.

Samling eller sprængning?

Forliget var dog ikke sikret, selv om man var blevet enige på maratonmødet i Kanslergade. Der var tale om et mundtligt tilsagn til en forligsaftale, der skulle forhandles på plads i Rigsdagen. Samtidig gjaldt det om at hindre arbejdskonflikten ved, som nævnt, at forlænge den gældende overenskomst samt at forbyde strejker og lockout et år frem. Egentlig skulle Folketingets andenbehandling af overenskomstlovforslaget finde sted om formiddagen mandag den 30. januar, men forhandlingerne blev udskudt flere gange. Udvalget, der var nedsat for at behandle lovforslaget, skulle først være færdigt med sin betænkning. Desuden skulle partiernes rigsdagsgrupper godkende grundtrækkene i den mundtlige aftale – hvis ikke det skete, ville aftalen blive sprængt.

Hele dagen summede Christiansborg af hektisk mødeaktivitet, mens kommunister uden for bygningen protesterede imod et muligt strejkeforbud, indtil politiet opløste forsamlingen med knipler og tåregas. Endelig ved 11-tiden om aftenen kunne Madsen-Mygdal give Stauning besked om sit partis tilslutning til et forlig. Forinden havde den socialdemokratiske rigsdagsgruppe godkendt aftalen, dog ikke uden modstand. Omkring midnat gik folketingsdebatten så i gang, og ved halvfjretiden om morgenen den 31. januar var lovforslaget vedtaget. Dernæst blev forslaget sendt til afstemning i Land-

stinget, hvor det blev godkendt tidligt om eftermiddagen samme dag. Hermed var konflikten afværget, mindre end et døgn inden lockouten ellers ville være brudt ud.

Selve voteringen afspejler i øvrigt, at kriseforliget, samlet betragtet, var et kompromis. Venstre undlod fx at stemme, hvilket var det samme som at sige, at partiet ikke ville medvirke til at fremme forslaget, men heller ikke ville modsætte sig, at regeringen greb ind i overenskomstforhandlingerne. Venstre vidste, at det til gengæld ville få sine krav opfyldt. Ikke overraskende valgte Venstre i øvrigt samme model, da den store socialreform skulle vedtages i foråret 1933.

Hvad angik Det Konservative Folkeparti, som jo var blevet holdt uden for de afsluttende forhandlinger, stemte partiet selvsagt imod forslaget om at forbyde arbejdsgivernes mulighed for lockout. Under nattens folketingsdebat kritiserede den konservative partiformand John Christmas Møller (1894-1948) i kraftige vendinger, at statsministeren tidligere havde indbudt til særforhandlinger om krisesituationen, men dernæst i al fortrolighed havde lavet en aftale med Venstre. Desuden anfægtede han selve den demokratiske proces:

”[...] jeg tror, at ingen vil være uenig med mig i, at parlamentarismen giver man dødsstødet i det øjeblik, man ikke åbent og ligetil tilkendegiver baggrunden og grundlaget for den politiske situation i landet”.

Tydeligvis var Christmas Møller forbitret over, at hans parti var sat uden for politisk indflydelse, selv om han udmærket godt vidste, at partiet ikke kunne deltage i det foreliggende forlig. Det betingede jo

en accept af både et lockoutforbud og devaluering. Begge punkter var de konservative imod.

Christmas Møllers kritik af forliget havde dog en vis berettigelse. Dels var de afgørende forhandlinger foregået uden for den parlamentariske arena, dels skulle samtlige rigsdagsmedlemmer tage stilling til et separat lovforslag uden at kende hele forligsaftalen i detaljer. Christmas Møller vendte i øvrigt jævnligt tilbage til sin kritik under debatterne i Folketinget. I den forbindelse kaldte han kriseforliget for "Kanslergadeforliget", hvilket med tiden blev den gængse betegnelse for nattens aftale mellem regeringspartierne og Venstre.

Både studehandel og politisk bedrift

Med kriseforligets godt og vel 21 love fik Venstre gennemført den omstridte devaluering af kronen med 10 %. Desuden blev landbruget tilgodeset med bl.a. lavere ejendomsskatter, rentenedsættelse og forlængelse af andre love, der mildnede vilkårene for de gældstyngede bønder. Dertil kom loven om udstykning af jord og lempelige låneregler, som gjorde det lettere at etablere et husmandsbrug. Socialdemokratiet fik til gengæld sikret lockoutloven og den store socialreform, der ud over loven om arbejdsløshedsforsikring bestod i lov om offentlig forsorg, lov om folkeforsikring og lov om ulykkesforsikring. Den socialdemokratiske socialminister Karl Kristian Steincke (1880-1963) havde siden efteråret 1929 forsøgt at få væsentlige dele af socialreformen gennemført, men bortset fra loven om arbejdsløshedsforsikring af 1932 var det først med Kanslergadeforliget, at regeringen sikrede sig den nødvendige støtte til det omfattende lovkompleks.

Sociallovgivningen blev suppleret af mindre midlertidige tiltag som fx uddeling af oksekød. Desuden kunne arbejdsløse og andre kriseramte